

Старшы выкладчык
Беларускага дзяржаўнага
тэхналагічнага ўніверсітэта

Выдавецкая і выставачная дзеінасць беларускіх эмігрантаў у Празе: гісторыя і сучаснасць

Фарміраванне беларускай дыяспары – складаны і супярэчлівы працэс, які адбываўся ў 1920-я – 1930-я гг. Спадчына беларускага замежжа стала часткай гісторыі і культуры беларускай нацыі. Выдавецкая і выставачная дзейнасць беларускіх эмігрантаў з’яўляецца слаба да-следаванай тэмай культурнага развіцця дыяспары, якая адлюстроўвае паспяхова і важныя праекты палітычных і грамадскіх аб’яднанняў, накіраваныя на захаванне нацыянальнай ідэнтычнасці ў асяроддзі беларускага замежжа.

Адной з самых актыўных беларускіх арганізацый у Чэхаславакіі, якая прымала ўдзел у выставачнай дзейнасці на міжнародным узроўні, стала Беларуская Рада ў Празе. Рада спрыяла сацыяльна-псіхалагічнай адаптацыі эмігрантаў, праводзіла арганізацыйную працу па рэгістрацыі беларусаў у Чэхаславакіі, аказвала матэрыяльную і маральную дапамогу, займалася дабрачыннай і грамадскай дзейнасцю. Асноўныя гістарычныя крыніцы па дзейнасці Беларускай Рады ў Празе захоўваюцца ў фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь і Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва. Дакументы фонду 571 Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь «Беларуская Рада ў Празе» змяшчаюць грунтоўную інфармацыю пра пачатак дзейнасці арганізацыі, яе першыя гады працы.

Пратакोल Устаноўчага сходу ініцыятыўнай групы заснавальнікаў Беларускай Рады ў Празе ад 6 лістапада 1923 г. зафіксаваў асоб, якія стварылі арганізацыю. Вядомыя беларускія грамадскія дзеячы сталі актывам Рады: Л. Заяц, В. Захарка, П. Крэчэўскі (сустракаецца форма прозвішча Крачэўскі), А. Цвікевіч, У. Пракулевіч, М. Вяршынін, Я. Сак, У. Жылка [5]. Ініцыятыўнай групай былі падрыхтаваны ўсе неабходныя дакументы для легальнай дзейнасці арганізацыі, таму статут Беларускай Рады ў Празе быў зацверджаны Міністэрствам унутраных спраў Чэхаславакіі. Эмігранты ў бягучых працэсах неаднаразова падкрэслівалі, што дзейнасць рады адпавядала законам Чэхаславацкай Рэспублікі.

На Устаноўчым сходзе было вырашана, што рада павінна займацца арганізацыяй культурных вечарын і лекцый, развіваць навуковыя і музычна-тэатральныя суполкі, займацца рэгістрацыяй беларускіх эмігрантаў у Чэхаславакіі, пашыраць выдавецкую дзейнасць дыяспары, аказваць матэрыяльную дапамогу беларусам у ЧСР. Аналіз архіўных крыніц дае падставы сцвярджаць, што асноўныя мэты Беларускай Рады ў Празе былі дасягнуты. У Статуце пазначалася, што яе асноўныя задачы павінна стаць арганізацыйная работа ў асяроддзі беларусаў Чэхаславакіі, выдавецкая дзейнасць, правядзенне канцэртаў і вечарын для эмігрантаў.

Крыніцы фінансавання рады былі дакладна прапісаны ў яе Статуце. Пункты Статута пералічвалі магчымыя

шляхі атрымання сродкаў: «Фонды суполкі складаюцца: з членскіх узносаў; з крэдытаў, якія суполка можа пагасіць; з ахвяраванняў розных асоб і арганізацый; са збораў ад лекцый і тэатральных пастацовак; з даходаў ад бізнесу; з іншых даходаў, што не пазначаны ў Статуце, але на якія суполка мае права як юрыдычная асоба» [4]. З пералічаных пунктаў асноўная частка сумы для дзейнасці рады ў 1920-я гг. паступала ад чэшскіх улад у рамках дзейнасці праграмы «руская акцыя дапамогі».

Члены Беларускай Рады рэгулярна прымалі ўдзел у выставах славянскіх ілюстраваных часопісаў, дзе па магчымасці ладзілі свой нацыянальны стэнд. Адметнай выставай стала мерапрыемства 1933 г., якое праходзіла з 22 красавіка па 7 мая ў Празе ў новым будынку цэнтральнай бібліятэкі-чытальні [6]. Асноўнымі арганізатарамі выставы сталі славянскія замежныя архівы пры Міністэрстве замежных спраў, Камітэт славянскіх жанчын і гарадскі Пражскі архіў [1, арк. 97]. Да камплектавання беларускага аддзела выставы далучылася Беларуская рада ў Празе. Беларускія экспанаты на выставе былі размешчаны адразу пры ўваходзе, за імі стаялі балгарскія і чэшскія стэнды.

Члены рады актыўна абмяркоўвалі змест беларускай экспазіцыі на выставе славянскіх часопісаў у Празе, пра што сведчыць выпіска з пратакола агульнага гадавога сходу, які адбыўся 5 мая 1933 г. Эмігранты засталіся незадаволенымі вынікамі выставы, таму разважалі пра магчымыя варыянты пашырэння колькасці экспанатаў. Мерапрыемства кантралявалася Міністэрствам замежных спраў Чэхаславакіі, на правядзенне выставы чэшскі ўрад спецыяльна выдзяліў фінансавыя сродкі дыяспарам. У рамках праграмы кніжнай выставы праводзіліся лекцыі, рабіліся даклады пра нацыянальную культуру і гісторыю, а таксама дыспуты пра перспектывы развіцця выдавецкай справы розных славянскіх народаў.

Даклад пра беларускую культуру і выдавецкую справу на выставе славянскіх часопісаў прачытаў загадчык Беларускага замежнага архіва М. Вяршынін. На пасяджэнні чарговага гадавога сходу Беларускай Рады ён таксама выступіў са справаздачай пра выставу. М. Вяршынін адказаў на крытычныя заўвагі сваіх калег пра сціплую беларускую экспазіцыю наступным чынам: «Дзеля гэтага я сабраў каля 13 беларускіх экспанатаў, зрабіў вітрыну беларускую, выставіў беларускі сцяг, на які атрымаў грошы ад прафесара Славіка, разам з рускім і ўкраінскім, 27.IV я гаварыў аб развіцці беларускай літаратуры і культуры» [1, арк. 96]. Свае прапановы пра магчымасці пашырэння калекцыі беларускіх выданняў таксама выказалі В. Захарка, В. Русак, С. Вітушка. У выніку дыскусій сход прыняў рэзалюцыю, што нягледзячы на пэўныя складанасці і недарэчнасці

Да Года малой радзімы

ў камплектаванні беларускіх стэндаў, адказным за арганізацыю беларускай экспазіцыі ў выставах пакінуць М. Вяршыніна.

Творчая праца дыяспары працягнулася пры адкрыцці выставы ў Брно. На пасяджэнні Прэзідыума члены Рады выступілі з ініцыятывай пашырэння стэндаў беларускай экспазіцыі пры пераводзе выставы з Прагі ў Брно (планавалася адкрыць выставу ілюстраваных часопісаў у г. Брно 9.05.1933 г.). Дэмантаж і перавод выставы з Прагі ў Брно зацягнуўся амаль на 2 тыдні (выстава ў Брно адчыніла свае дзверы 19 мая 1933 г., а скончылася 5 чэрвеня 1933 г.), што дазволіла беларускім эмігрантам знайсці канкрэтнае вырашэнне праблемы са зместам стэндаў. Беларускі аддзел у Брно курыраваў член Беларускага нацыянальнага камітэта М. Івашка, які 21 мая прачытаў даклад пра беларускую гісторыю і культуру ў рамках праграмы выставы [3]. Мерапрыемства праводзілася ў памяшканні мастацка-прамысловага музея.

На фоне іншых славянскіх дыяспар беларускі аддзел экспазіцыі ў Празе выглядаў дастаткова сціпла (13 экспанатаў), што можна патлумачыць абмежаванымі магчымасцямі выдавецкай справы дыяспары. Члены Беларускай Рады паставілі дапоўніць экспазіцыю выставы ў Брно кнігамі і часопісамі з прыватнай бібліятэкі В. Захаркі: «Каб хоць збольшага паправіць беларускі аддзел выстаўкі ў Брно, каб яна хоць там не рабіла таго сумнага і для нас беларусаў не пажаданага ўражання, якое стварылася ў Празе, Беларуская Рада просіць старшыню Рады Захарку дапоўніць лік экспанатаў, якія былі выстаўлены ў Празе, маючыміся ў яго кнігамі і часопісамі» [1, арк. 97 зв.]. Ідэя была ўдала рэалізаваная, эмігранты змаглі значна палепшыць рэпрэзентатыўнасць беларускіх стэндаў. В. Захарка перадаў пад распіску М. Вяршыніну свае ўласныя экзэмпляры часопісаў і кніг, сярод якіх былі такія перыядычныя выданні, як «Амерыканскі Беларус», «На чужыне», «Замежная Беларусь», «Беларускі Студэнт», «Беларускі сцяг», «Покліч», «Полымя» і інш. [1, арк. 98]. Акрамя часопісаў, беларускія эмігранты размясцілі на стэндах кнігі на роднай мове, які гэта рабілі іншыя дыяспары. На выставе ў Брно нават экспанавалася этнаграфічная карта Беларусі, выклікаўшая шчырую зацікаўленасць наведвальнікаў.

Удзел беларускіх эмігрантаў у выставах славянскіх ілюстраваных часопісаў даваў ім каштоўны вопыт міжнацыянальных узаемакантактаў, а таксама вопыт арганізацыйнай работы ў рамках статусных міжнародных мерапрыемстваў у Чэхаславакіі. Значную дапамогу ў рэалізацыі творчых ідэй беларускіх эмігрантаў на выставе аказвала ўкраінская дыяспара.

Яшчэ адной арганізацыяй Прагі, якая займалася кніжнымі выставамі, стаў Беларускі замежны архіў. У якасці прыкладу паспяховага мерапрыемства архіва можна прывесці выставу славянскіх часопісаў у доме земляробчай асветы, якая праходзіла з 23 верасня па 14 кастрычніка 1933 г. у Празе (урачыстае афіцыйнае адкрыццё адбылося 2 кастрычніка) [2]. Беларускі аддзел выставы камплектаваў М. Вяршынін, які на стэндзе, акрамя часопісаў, размясціў беларускі сцяг, геаграфічную карту, фотаздымкі беларускіх краявідаў. Уваход на выставу быў бясплатны, таму мерапрыемства вызначылася значнай лічбай наведвальнікаў. У рамках праграмы былі арганізаваны лекцыі па земляробстве і гісторыі, а таксама бясплатныя латарэі, на якіх пераможцы мелі магчымасць атрымаць кнігу ў якасці прыза.

Беларускі замежны архіў імкнуўся развіваць супрацоўніцтва з Аб'яднаннем славянскіх жанчын, якое таксама ладзіла кніжныя выставы ў Празе. Асноўнай мэтай дзейнасці Аб'яднання стала развіццё культурных

узаемасувязей, а таксама збліжэнне славянскіх народаў. Беларускія эмігранты ў міжваеннай Чэхаславакіі прымалі ўдзел ва ўрачыстасцях у рамках праграмы «Славянскіх дзён». У 1933 г. «Славянскія дні» праходзілі з 8 па 15 красавіка ў старажытным горадзе Млада-Балеславі [6]. Галоўным мерапрыемствам урачыстасці стала выстава славістычнай літаратуры, дзе таксама экспанаваліся кнігі на беларускай мове.

Сярод экспанатаў беларускіх стэндаў разнастайных кніжных выстаў былі кнігі і часопісы, якія рыхтаваліся да друку не толькі на тэрыторыі Чэхаславакіі, але і ў БССР, Літве, ЗША, Латвіі. Недахоп фінансавых сродкаў значна абмяжоўваў магчымасці арганізатараў беларускіх стэндаў. Адметную ролю для выдавецкай справы замежжа меў Беларускі цэнтр у Літве, які займаўся як выданнем мастацкай літаратуры, так і падрыхтоўкай падручнікаў, навуковых прац, выданнем часопіса «Крывіч».

Традыцыі беларускай дыяспары ў выдавецкай і выставачнай дзейнасці, што былі закладзены ў міжваенны час, працягваюцца ў сучаснасці. Цудоўным прыкладам стала выданне ў Празе ў 2019 г. кнігі «Пані дактарова 0-287, або з Чэхаславаччыны ў ГУЛАГ», якая прысвечана жыццю і творчасці Л. Геніюш. Кнігу рыхтаваў да друку беларуска-чэшскі калектыў. Асноўную працу для выдання зрабіла чэшская перакладчыца С. Вранава, якая пераклала мемуары Л. Геніюш «Сповідзь» на чэшскую мову. Імяны рэестр асоб, што сустракаюцца на старонках кнігі, падрыхтаваў беларускі эмігрант С. Кнырэвіч. Рэдактарам беларускага выдання на чэшскай мове стала А. Ціхановіч.

Сучасная выдавецкая дзейнасць беларускіх эмігрантаў у Празе мае выключнае значэнне для развіцця міжнародных і міжнацыянальных кантактаў. Мемуары Ларысы Геніюш у перакладзе на чэшскую мову дазваляць замежным чытачам шырэй прадставіць гісторыю Беларусі. Лёс пазткі адлюстроўвае сутнасць эпохі, яе драматычныя і супярэчлівыя старонкі гісторыі. Прэзентацыя кнігі «Пані дактарова 0-287, або з Чэхаславаччыны ў ГУЛАГ» адбылася ў Празе, на вечарыне прысутнічалі прадстаўнікі беларускай дыяспары.

Такім чынам, выдавецкая і выставачная дзейнасць беларускай дыяспары ў Празе мае працяглую гісторыю. З моманту фарміравання беларускай дыяспары ў Чэхаславакіі эмігранты пачалі далучацца да міжнародных кніжных выстаў і дзяржаўных мерапрыемстваў, арганізацыяй якіх займалася Міністэрства замежных спраў. Асноўныя традыцыі выдавецкай дзейнасці, закладзеныя ў міжваенны перыяд, працягваюць развівацца ў сучаснай Празе ў рамках праектаў чэшска-беларускіх творчых і навуковых калектываў.

ЛІТАРАТУРА

1. **Беларускі** дзяржаўны архіў-музей гісторыі і культуры. – Ф. 3. – Воп. 1. – Спр. 44.
2. **Вяршынін, М.** Беларускі Загранічны Архіў у Празе // М. Вяршынін // Родны край. – 1933. – № 22. – С. 4.
3. **Вяршынін, М.** Беларуская прэса на славянскай выстаўцы // М. Вяршынін // Беларуская Крыніца. – 1933. – № 24. – С. 3.
4. **Нацыянальны** архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 571. – Воп. 1. – Спр. 1. – Л. 1 зв.
5. **НАРБ.** – Ф. 571. – Воп. 1. – Спр. 2. – Л. 2.
6. **Палянскі, А.** Беларускія кнігі і часопісы на славянскіх выстаўках у Чэхаславаччыне / А. Палянскі // Беларуская школа ў Латвіі. – 1933. – № 4. – С. 320.

Summary

The article presents some facts of the history of publishing and exhibition activities of Belarusian emigrants in Prague from the 1920s to the present.